

آراء وجودشناسانه ملاصدرا در رساله ایقاظ النائمین

مرفان

دکتر منیره سید مظهری (عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج)
علیرضا اسودی (کارشناس ارشد فلسفه اسلامی)

انتشارات دانشگاه علم و فرهنگ

سرشناسه:	سید مظفری، منیره، ۱۳۳۳-
عنوان و نام پدیدآور:	آراء وجودشناسانه ملاصدرا در رساله ایفاظ النائمین / مولفان منیره سید مظفری، علیرضا اسودی.
مشخصات نشر:	تهران: انتشارات دانشگاه علم و فرهنگ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ ص. - (انتشارات دانشگاه علم و فرهنگ؛ ۱۱)
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۷-۱۴۰-۰۰-۱
موضوع:	۱. فلسفه اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴.
شناسه افزوده:	الف. اسودی، علیرضا ۱۳۵۸- ب. دانشگاه علم و فرهنگ ج. عنوان رده بندی دیویی: ۱۸۹/۱ رده بندی گنزیه: BBR, ۱۰۶۸
شماره کتابشناسی ملی:	۴۵۷۳۵۹۶

آراء وجودشناسانه ملاصدرا در رساله ایفاظ النائمین

مولفان: منیره سید مظفری، علیرضا اسودی

ناشر: انتشارات دانشگاه علم و فرهنگ

نظارت و اجرا: احمد رضا محمدی، قائم

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷-۱۴۰-۰۰-۱

انتشارات دانشگاه علم و فرهنگ؛ ۱۱

"مسئولیت صحت مطالب کتاب با نویسنده/ مترجم است"

"کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است"

نشانی: تهران - بلوار اشرفی اصفهانی - روبروی تیراژه - دانشگاه علم و فرهنگ - انتشارات دانشگاه علم و فرهنگ - کدپستی ۱۴۶۱۹۶۸۱۵۱

تلفن: ۴۴۲۳۸۱۷۱-۵ نمابر: ۴۴۲۱۴۷۲۵

پیام ناشر

از آن جا که قرآن کتاب هدایت و راهنمایی به راه سعادت و کمال است و هدایت هم جز از راه عقل و علم میسر نیست، از این جهت علم و دانش اهمیت و جایگاه بسزایی در قرآن کریم دارد. اولین آیاتی که بر دل خدا (ص) نازل شد نیز در باب خواندن، علم و دانش، معرفت و شناخت بوده است: "بنظر من به نام پروردگار تو که (جهان را) آفرید.

هم از این رو است که در تمام مقدس جمهوری اسلامی ایران که شالوده و اساس حاکمیت در آن بر مبنای احکام اسلام است، به علم و دانش، تحقیق، نشر و دانش گستری در صدر مسائل قرار دارد و بارها مسئله "جهاد علمی" از سوی مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) مورد تاکید قرار گرفته است.

دانشگاه علم و فرهنگ نیز به عنوان معادله شجره طه و جهاد دانشگاهی، که خود برآمده از عمق ارزشهای الهی و انقلابی است، به عنوان یک دانشگاه پیشتاز و کارآفرین بر آن است تا آخرین دستاوردهای علمی و پژوهشی اساتید و دانش پژوهان را به جامعه علمی کشور عرضه نماید. امید است کتاب حاضر مورد توجه و بهره برداری صاحب نظران، محققان و علاقه مندان به علم و دانش قرار گرفته و با اعلام نظرات و پیشنهادهای اصلاحی خود ما را در جهت ترویج و انتشار آثار مورد نیاز جامعه علمی کشور، یاری فرمایند.

و من الله التوفیق

بهار ۱۳۹۶

بر صاحب نظران و کسانی که گامهایی در فلسفه و عرفان اسلامی به ویژه عرفان نظری برداشته‌اند، پوشیده نیست که ساختار اصلی عرفان را دو مؤلفه مهم توحید و مؤجد تشکیل داده و اصلی‌ترین مسئله در عرفان نظری، وحدت شخصی وجود است. ارائه تصویری عالمانه از این بحث و حل و فصل کثرت موجود در نظام هستی و نحوه ارتباط این کثرات و تعینات خلقی با حق متعال و متاثر بودن نظام تعینات خلقی از چینش و نظام تعینات الهی، موضوع بسیار مهمی است که میتواند بیانگر ارتباط عمیق عرفان با آموزه‌های دینی و از میان برداشتن غامض‌ترین سوالات بشری درباره عالم هستی باشد.

در میان فلاسفه مسلمان، صدرالدین شیرازی فیلسوف متاله و صاحب حکمت متعالیه بیش از همه، بحث درباره وجود و مباحث پیرامونی آنرا دستمایه تحقیقات خود قرار داده است. وی تقریباً در تمامی آثار حکمی‌اش به مناسبت، بحث و وجوه را پیش کشیده و در سیر تکاملی مباحث خود با گذر از اصالت ماهیت به اصالت وجود و از اصالت وجود به ثابت و ثابت وجود میرسد.

تأمل در آثار حکمی ملاصدرا خصوصاً اسفار اربعه دلیل مباحث مرتبط با اصل علیت، بخوبی آشکار می‌سازد که وی پس از طرح موضوع اصالت وجود، وحدت تکیکی وجود و تقسیم وجود به رابط و مستقل، با تحلیل‌های عقلانی رفته رفته با گذر از وحدت تشکیکی به وحدت شخصی وجود نزدیک شده است.

او با ابداع قاعده بسیط‌الحقیقه و نامحدود بودن علت اشیاء، تفسیری نو از اصل علیت در قالب نظریه تجلی، راه حکمت و فلسفه را بسوی وحدت حقیقی و شخصی وارد باز می‌کند. نتیجه نهایی‌ای که صدرا از قاعده بسیط‌الحقیقه می‌گیرد این است که آنچه بسیط محض باشد، نامیر و وجودش نامتناهی و نامحدود است. اینچنین وجودی خلالتی را در کنار خود باقی نمیگذارد تا غیر "خود" ای کند، در نتیجه تحقق هویت مباین با علت محال خواهد بود.

صدرا در نگرش جدیدش به اصل علیت هم، به این نتیجه می‌رسد که علیت علت، عین ذات اوست نه زاید بر ذاتش همان‌گونه که معلولیت معلول هم عین ذات معلول است. این عینیت، نشانگر آن است که معلول هیچ نحوه استقلالی از جانب خود ندارد بلکه وجودش عین ربط ذاتی و عین اضافه به علت است. این قیام ذاتی معلول به علت، سبب می‌شود تا معلول در زمره اوصاف و شئون علت قرار گیرد و به این ترتیب با اثبات علت نخستین در رأس عالم هستی یک حقیقت بسیط و واحد شخصی اثبات می‌شود که همه خلقت جز تجلی او چیز دیگری نیست. این تجلیات الهی نمایانگر صفات متکثر ذات حقند و فی حد ذاته از خود چیزی ندارند.

وی به موازات این تحلیلهای عقلانی و فلسفی در اواخر جلد دوم اسفار، در یکی از رساله‌های سراسر عرفانی اش به نام ایقاظ‌النائمین، وقتی به ساخت هستی شناسانه، ورود می‌کند با تحلیل‌های خاصی که از مقدمات مهم بحث ارائه می‌دهد سرانجام بگونه‌ای منحصر بفرد به تبیین فلسفی نظریه وحدت شخصی وجود عرفانی می‌پردازد و در نهایت نتیجه می‌گیرد که وحدت و یگانگی موجودات در ذات وجودی خود نه وحدت اشتراک سنخی، بلکه وحدت شخصی و سریانی است. از نظر او وجود حقیقی، مختص به وجود خدای تعالی است و ممکنات همگی، ظهور، نمود و شؤون اوصاف وجود حقتند و نسبت به آن، وجود ظلی و قیام سایه دارند. تحلیل درست مقدمات مهمی که ملاصدرا حصول این نتیجه را بر آنها مبتنی می‌سازد، ما را در بیان فهم موضوع کمک خواهد کرد:

(۱) یکی از این مقدمات، اصالت وجود و مجازی بودن ماهیت است. البته اصالت وجودی که مورد استدعا صدرا است، اصالت وجودی که در نظریه‌ی وحدت تشکیکی وجود ارائه داده تفاوتی اساسی دارد؛ زیرا در آنجا با این که وجود نسبی و حقیقی است، دارای تشکیک و مراتبی است، در حالی که در اصالت وجودی که صدرا بر اساس آن به تبیین فلسفی نظریه‌ی وحدت شخصی وجود می‌پردازد، وجود دارای مراتب و تشکیک نیست. مطابق این اصالت وجود، فقط یک وجود در جهان هستی موجود است و آن هم وجود ذات حق، تبارک و تعالی است. بنابراین اصالت فقط خداوند موجود است و ماسوی‌الله و ماهیات امکانی موجود نیستند بلکه معدوم‌اند. البته این که صدرا می‌گوید فقط خداوند موجود است و ممکنات (ماهیات امکانی) و ماسوی‌الله معدوم‌اند و موجود نیستند، بدان معنا نیست که این‌ها معدوم فلسفی‌اند (عدم محض)، بلکه منظور معدوم عرفانی بودن آنهاست. به عبارت دیگر، منظور صدرا از معارض بودن و موجود نبودن ماهیات امکانی، آن است که وجود این‌ها غیراصیل، غیرحقیقی و مجازی است، اما برایی که فقط و فقط یک وجود (خدا)، موجود است، جز او، موجودی نخواهد بود؛ زیرا وجود، از آن خداست و فقط او است که موجود است و مابقی شئون آیات، حیثیات و ظهورات آن وجود واحد حقیقی و اصیل هستند. در این معنی از لوازم مهم نظریه‌ی وحدت شخصی وجود برخلاف نظریه‌ی وحدت تشکیکی وجود، این است که فقط خداوند موجود است و اوست که موجود حقیقی و اصیل است و مابقی، یعنی ماهیات امکانی، بالاصاله و حقیقتاً وجود ندارند و اگر هم برای آن‌ها وجودی قائل می‌شوند، وجودشان غیرحقیقی، غیراصیل و مجازی است و تا ابد وجود آن‌ها مجازی، غیراصیل و غیرحقیقی باقی خواهند ماند و بر اثر نسبت و اضافه و ارتباط اشرافی با ذات حق، وجود مجازی و غیرحقیقی آن‌ها به وجود حقیقی و اصیل تبدیل نشده و اصالت پیدا نخواهند کرد. چنان که در رساله ایقاظ‌النائمین می‌خوانیم: "فحقائق الممكنات باقیه علی عدمیتها أزلاً و أبداً و استفادتها للوجود لیس علی وجه یصیر الوجود الحقیقی صفة لها، نعم هی تصویر مظاهر و مرانی للوجود الحقیقی بسبب اجتماعها من تضاعیف الإمكانات الحاصلة لها من تنزلات الوجود مع بقائها علی عدمیتها الذاتیه.

فی کلام المحققین اشاره واضح بل تصریحات لطیفه بعدمیه الممكنات ازلاً و ابداً. و کفاک فی هذا الامر قوله تعالى «کل شیء هالک الا وجهه».

بنابراین وقتی صدرا در مقابل موجود واحد اصیل و حقیقی، از ماهیات امکانی و ماسوی الله تعبیر به عدم و معدوم می کند، نمی خواهد بگوید که این ها هیچ اندر هیچ اند، بلکه معتقد است که این ها ذاتاً و به خودی خود، نه وجود مستقل دارند و نه وجود رابط بلکه فقط و فقط ظهور، آیات و شئون وجود واحد حقیقی و اصیل هستند و چون این وجود واحد اصیل حقیقی، موجود و متحقق است این ها هم تحقق دارند وگرنه این ها باطل الذات بوده و به خودی خود هیچ بهره ای از وجود ندارند (کل شیء هالک الا وجهه). البته این که صدرا در این جا معتقد است که ماهیات امکانی، شئون و ظهورات وجود واحد حقیقی و اصیل هستند و هیچ بهره ای از وجود ندارند مگر به واسطه ای آن وجود (موجود) حقیقی و اصیل، به دلیل ضیق واژه و فقدان شبکه ی زبانی قوی است که این گونه سخن می گوید و نباید چنین برداشت شود که مراد وی همان وجود رابط در مقابل وجود ماحول است زیرا بحث از وجود رابط و مستقل در فضا و دستگاه فلسفی وحدت تشکیکی وجود، قابل طرح است در جایی که در فضا و دستگاه فلسفی وحدت شخصی وجود، وجود مستقل و وجود رابط، تحقق و اصالت ندارد بلکه هر دو هست وجود واحد حقیقی و اصیل و ظهورات و تشان های اوست، و ظهورات و تشان وجود حقیقی و اصیل، در مقابل وجود حقیقی و اصیل، اصلاً اصالت و حقیقتی ندارند تا این که از آن ها به وجود رابط تعبیر شود. پس، چون در نظریه ی وحدت شخصی وجود برخلاف نظریه ی وحدت تشکیکی وجود، بحث وجود رابط مسدود است، نمی توان از شئون، اطوار و ظهورات وجود واحد حقیقی و اصیل، به وجود رابط تعبیر کرد.

۲) یکی دیگر از مقدمات مهم این بحث، اختصاص کثرت به شئون و ظهورات وجود است. هرچند در جهان، یک موجود حقیقی و اصیل تحقق دارد که هیچ کثرتی در ذات آن تحقق ندارد و کثرت ذاتی شئون، آیات و ظهورات وجود واحد حقیقی و اصیل است، با تجلی وجود اصیل و حقیقی است. تشان ها، آیات و ظهورات متکثر و متعددی ظهور و بروز پیدا می کنند؛ زیرا وجود واحد حقیقی و اصیل تجلی و تجلی است: یکی تجلی اول یا تجلی ذاتی است که غیب الغیوب نامیده می شود و مرتبه ای از علم الهی است که در آن اسما و صفات متکثر الهی به طور واحد و بسیط در علم اجمالی حق تبارک و تعالی که عین کشف تفصیلی است، حضور دارند و دیگری، تجلی دوم یا تجلی فعلی است که با کثرت همراه است و منشأ بروز کثرت و تعدد است؛ به طوری که با آن، اسما و صفات متکثر الهی به طور تفصیلی بروز پیدا می کنند و هریک از اشیا و ماهیات امکانی به تفصیل و با حدود خود، ظاهر می شوند. در نتیجه ماهیات امکانی و کثرات که وجودشان غیراصیل، غیرحقیقی و مجازی است و همان آیات، تشان ها و ظهوراتند، با یک تجلی یعنی تجلی فعلی (تجلی دوم) ذات حق تبارک و تعالی ظهور می یابند؛ چرا که منشأ آن ها، اسما و صفات متکثر و متعدد وجود واحد حقیقی و اصیل است که در تجلی فعلی در عین وحدت اجمالی، به طور تفصیلی، حضور و ظهور

دارند که با تجلی هریک از آن صفات و اسمای الهی، ماهیات امکانی و اشیای متکثر و متعدد بروز و ظهور می‌یابند. بنابراین، تجلی فعلی یا تجلی دوم ذات حق که همان نزول و افاضه وجود واجب (یا وجود واجب‌الاصیل و حقیقی) یا همان نفس رحمانی (وجود یا فیض منبسط) است، به واسطه‌ی تکثر و تعدد اسماء صفات الهی، تکثر و تعدد می‌یابد و این تکثر و تعدد منشأ تعدد و تکثر اشیاء و ممکنات است. به عبارت دیگر چون اعیان ثابت‌ه که همان اسماء و صفات متعدد و متکثر الهی اند و در علم الهی در عین تکثر و تعدد به نام اجمالی به طور واحد و بسیط، حضور و ظهور دارند و با تجلی دوم حضرت حق (یعنی وجود واحد حقیقی اصیل) این اعیان ثابت‌ه در جهان هستی بروز و ظهور پیدا می‌کنند لذا، تکثر و تعدد آن نیز در این جهان ظهور و بروز پیدا می‌کند و به این وسیله، کثرات در جهان ظاهر و بارز می‌شوند. البته این که گفته شده ذات حق، تجلی می‌کند و تجلی او منشأ کثرات است به این معنا نیست که ذات حق دارای ظهورات و تجلیات متعدد و متکثر است تا بواسطه‌ی آن، وحدت صرفه‌ی حقیقی او مورد خدشه واقع شود، بلکه منظور آن است که ظهور و تجلی دوم ذات حق نیز واحد است که در عین واحد بودن و وحدت اجمالی داشتن، کثیر متعدد نیز هست.

۳) صدرا به عنوان سومین مفسر، عدم تشکیک و ارتباط طولی در شئون، مظاهر و ظهورات وجود را مطرح می‌کند. بعد از این که روشن شد در جهان فقط یک موجود حقیقی تحقق دارد و غیر او موجودی نیست بعد از روشن شدن این که منشأ کثرات و تنوع نامی ظهورات، آیات و تشان‌های وجود حقیقی، تجلی فعلی (تجلی دوم) وجود حقیقی (خداوند) است، باید دید که بین این مسئله بپردازیم که ظهورات، تشان‌ها و آیات وجود حقیقی با هم رابطه‌ی طولی ندارند و در طول هم نیستند؛ زیرا ارتباط طولی میان شئون، مظاهر و ظهورات وجود، اولاً مستلزم دوئیت و ثانیاً مستلزم وجود اصیل و حقیقی قائل شدن برای ظهورات، تشان‌ها و آیات وجود حقیقی است. در حالی که براساس نظریه‌ی وحدت و تشان‌ها وجود، در جهان فقط یک موجود حقیقی، تحقق دارد و غیر او موجودی نیست بلکه غیر او، شئون، آیات، ظهورات است و وجودشان غیر حقیقی، غیراصیل و مجازی است. به طوری که اگر موجود حقیقی تحقق نداشته باشد، آن‌ها هم ظاهر و بارز نخواهند شد. در نتیجه، ظهور و بروز آن‌ها بر اثر ظهور و تجلی موجود حقیقی، اصیل و حقیقی است و وقتی آن‌ها چیزی جز شئون و آیات و ظهور موجود واحد حقیقی نیستند و به عبارتی، چون آن‌ها تجلی اسماء و صفات موجود حقیقی اند به این دلیل که در وجود واحد حقیقی، تشکیک راه ندارد و اسماء و صفات وجود واحد حقیقی هم در طول یکدیگر نیستند و میان آن‌ها رابطه‌ی طولی وجود ندارد، به تبع اولی در میان کثرات و ماهیات امکانی که شئون، آیات و ظهور وجود حقیقی، و تجلی اسماء و صفات اویند، نباید تشکیک و ارتباط طولی برقرار باشد.

علاوه بر این، حتی میان وجود واحد حقیقی (خداوند)، و شئون، آیات و ظهورات آن، تشکیک و ارتباط طولی راه ندارد؛ زیرا براساس نظریه‌ی وحدت شخصی وجود، شئون، آیات و ظهورات وجود واحد حقیقی، معلول

محسوب نمی شوند تا رابطه ی میان آنها رابطه ی طولی و تشکیکی باشد؛ چرا که در دستگاه وحدت شخصی وجود فضای حاکم، فضای علی و معلولی نیست بلکه در این فضا علیت به تشان ارجاع داده می شود. از طرف دیگر، چون وجود واحد حقیقی (خداوند) نامتناهی است، نامتناهی بودن او اقتضا می کند موجودی غیر او نباشد و ماسوای او همه شئون، آیات و ظهورات او باشند. با توجه به این مسئله باز دوئیتی نیست تا میان آن ها ارتباط طولی و رابطه ی تشکیکی برقرار باشد. البته این که در نظریه ی وحدت شخصی وجود، گفته می شود دوئیتی نیست به این معنا نیست که در جهان کثرت وجود ندارد بلکه کثرات، وجود و تحقق مجازی و غیراصیل دارند که همان شئون، آیات و ظهورات وجودند. پس هیچ گاه در این نظریه، کثرت نفی نمی شود اما باید توجه داشت که این کثرات، با ظهور و بروز یگانه وجود واحد حقیقی، ظاهر و بارز می شوند و او در این کثرات ظاهر است و نمایشش به این کثرات است.

بنابراین، زمانی می توان به تشکیک ارتباط طولی میان مظاهر و ظهورات وجود حقیقی واحد قائل شد که وجود آن ها را اصیل و حقیقی دانیم در حالی که آن ها، شئون، آیات و ظهورات هستند و شئون، آیات و ظهورات، نه وجود مستقل و نه وجود را با اند که بتوان برای آن ها وجودی اصیل و حقیقی قائل شد؛ آن گونه که در نظریه تشکیکی وجود، آیات مکانی و ماسوی الله وجودهای رابط محسوب شده و چون وجود رابط در جایگاه خود، موجودی ضعیف و متکی به وجود مستقل است، به نوعی دارای اصالت بوده و در مقابل وجود مستقل، بهره ای از وجود داشته به طوری که یکی دارای وجود قوی و دیگری دارای وجودی ضعیف است اما براساس تئوری وحدت شخصی وجود، صرفاً آن موجود در جهان تحقق و اصالت داشته و ماسوای آن، موجودی نیست که تا میان آن ها ارتباط طولی و تشکیک شده ماسوی همه ظاهر و بارز به ظهور و بروز آن وجود واحد حقیقی است، به طوری که آن موجود واحد حقیقی نباشد، این ها هم ظاهر و بارز نخواهند شد.

۴) در نهایت اصلی که صدرا تبیین فلسفه نظریه ی وحدت شخصی ی وجود را با این نیتی ساخته، بحث اضافه ی اشراقیه است. در اضافه ی اشراقیه یک طرف وجود دارد. به عبارت دیگر، در اضافه ی اشراقیه این گونه نیست که منسوب و منسوب الیه (نسبت و نسبت الیه) وجود داشته باشد، بلکه یک وجود هست که اشراق می کند و بر اثر اشراقات او، شئون و آیات و ظهورات آن وجود واحد، روشن و ظاهر می شوند. بنابراین، براساس اضافه ی اشراقیه می توان دوئی داشته باشیم که در واقع یک و واحد است؛ یعنی وجود یکی و واحد است اما در عین حال، آن وجود واحد دارای شئون، آیات و ظهورات مختلف و متکثر است. در واقع یک وجود، حقیقت دارد و دوئیت آن غیرحقیقی و مجازی است.

میان مجازی بودن چیزی و بالعرض بودن آن تفاوت هست؛ وقتی گفته می شود یک چیزی بالعرض تحقق دارد، بگونه ای برای آن می توان وجود استقلالی و حداقل، وجودی رابط قائل شد اما زمانی که گفته می

شود چیزی دارای وجود مجازی است به این معناست که وجود آن، غیر حقیقی و غیر اصل است و نمی توان برای آن، وجودی نه استقلالی و نه رابط قائل شد. لذا، در این جا نیز که گفته می شود یک وجود واحد حقیقی، موجود است و شئون، آیات و ظهورات آن، وجودشان مجازی است و به عبارتی دوئیت آن ها مجازی است، نباید چنین تلقی شود که وجود آن ها بالعرض است چرا که اگر وجود آن ها را بالعرض لحاظ کنیم باید برای شئون، آیات و ظهورات وجود نیز وجودی مستقل و استقلالی یا حداقل بهره ای از وجود قائل شویم که این با نظریه ی وحدت شخصی وجود ناسازگار خواهد بود، در حالی که براساس نظریه ی وحدت شخصی وجود، فقط یک وجود حقیقی، موجود است و ماسوای آن، تشآن، مظاهر و ظهورات آن وجود حقیقی هستند و با ظهور و بروز آن، ظاهر و بارزند و نه وجود استقلالی، نه وجود رابط و نه حداقل بهره ای از وجود دارند.

همانطور که گفته شد در مورد شئون، آیات و ظهورات وجود واحد حقیقی نیز اینگونه است که میان آن ها ارتباط طولی و تشکیکی برقرار نیست؛ زیرا همانطور که بیان شد، اگر میان آن ها ارتباط طولی و تشکیکی برقرار باشد، باید یکی را دیگری قوی تر و شدیدتر باشد در حالی که این گونه نیست.

حاصل آنکه فقط یک وجود حقیقی و اصل، موجود است و غیر او موجودی نیست، جز این که این موجود واحد حقیقی و اصل دارای شئون، آیات و ظهورات متعدد و متکثر است؛ به طوری که، نمایشش به این شئون، آیات و ظهورات و ظاهر در آن است. اما این اشکالات (ماهیات امکانی) ذاتاً هیچ اند و ظهور و بروز آن ها به ظهور و بروز حقیقتشان که همان وجود واحد حقیقی و اصل است، برمی گردد و نه تنها در حقیقت وجود، تشکیک راه ندارد، بلکه در میان این کثرت مادی، عنوان شئون، آیات، مظاهر و ظهورات وجود حقیقی نیز تشکیک راه ندارد. پس، هر چه هست همان وجود حقیقی حق تبارک و تعالی، و تشآن ها، آیات و ظهورات اوست.

ای هستی جمله، پیش هستی تو محو	هستی است، یک ظهور آن چندین نحو
خورشید رخت به عکس خورشید جهان	در ابر عیان، سد و پنهان در صحو

دکتر سید مظهری

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	بخش اول: معرفی اجمالی رساله ایقاظ النائمین
۳	۱-۱) بیان عرفانی ملاصدرا در رساله ایقاظ النائمین
۴	۲-۱) معرفی بخشهای رساله ایقاظ النائمین
۴	۱-۲-۱) تمهید
۵	۲-۲-۱) ارشاد
۵	۳-۲-۱) اشعار
۶	۴-۲-۱) اعلام
۸	۵-۲-۱) تسجیل
۸	۶-۲-۱) تنبیه
۱۰	۷-۲-۱) وهم و تنبیه
۱۱	۸-۲-۱) ایقاظ
۱۲	۹-۲-۱) هدایه
۱۳	۱۰-۲-۱) تنویر
۱۴	۱۱-۲-۱) آفاضه
۱۵	۱۲-۲-۱) تجلیات
۱۶	۱۳-۲-۱) لمعات کشفیه
۱۷	۱۴-۲-۱) نجات قدسیه
۱۸	۱۵-۲-۱) اشراقات الهیه
۱۹	۱۶-۲-۱) تمثیل استفازی
۲۰	۱۷-۲-۱) تنبیه
۲۱	۱۸-۲-۱) تنبیه
۲۲	۱۹-۲-۱) مقام جمعی
۲۳	بخش دوم: اصالت وجود مهمترین مبنای حکمت متعالیه
۲۵	۱-۲) اهمیت بحث وجود شناسی در حکمت صدرایی
۳۲	۲-۲) پیشینه بحث اصالت وجود
۴۴	۳-۲) تبیین بحث اصالت وجود در حکمت صدرایی

۴۸	۱-۳-۲) معانی واژه‌های اصیل و اعتبار
۶۵	۲-۳-۲) مفهوم و حقیقت وجود
۶۷	۳-۳-۲) معانی ماهیت
۷۸	۴-۳-۲) اثبات اصالت وجود
۱۰۰	۵-۳-۲) جمع بندی بحث
۱۰۴	بخش سوم: تحقیق و تحلیل مباحث وجود شناسی در رساله ایفاظ النائمین
۱۰۶	۱-۳) اصطلاح شناسی وجود
۱۱۰	۲-۳) وحدت تشکیکی وجود
۱۱۹	۳-۳) وحدت شخصی وجود
۱۱۹	۳-۱-۱) حل یا ابداع هویت اشیاء
۱۲۹	۳-۳-۲) من تعالی سها مدد بالذات وجود
۱۳۶	۳-۳-۳) عدمی بودن اشیاء
۱۵۱	۴-۳) تبیین رابطه وجود و ماهیت
۱۶۵	۳-۴-۱) تاثیر ماهیات در ادراک از طهر
۱۷۴	۳-۴-۲) طرق شناخت حق متعال
۱۷۷	۳-۴-۳) ماهیات مظاهر جمال وجود حقیقی
۱۷۹	۴-۴-۳) اعیان ثابت و نحوه تحقق آنها
۱۸۷	۴-۴-۵) اعتبارات اعیان ثابت
۱۹۰	۳-۵) شواهد عرفانی ملاصدرا درباره تحقق اعیان ثابت
۱۹۳	۳-۶) کثرت ماهوی اشیاء
۲۰۱	۳-۷) بازگشت ضرور و نواقص به ماهیات
۲۰۶	۳-۸) سرالقدر در نگاه عرفا
۲۱۶	۳-۹) تشبیه و تنزیه در کلام الهی
۲۲۱	۳-۹-۱) فیض اقدس و فیض مقدس
۲۲۵	۳-۹-۲) تفسیر آیاتی از قرآن در بحث ضرور
۲۴۲	فهرست منابع